

УДК 159.98

Родіна Н.В., доцент кафедри загальної і соціальної психології ОНУ імені І.І. Мечникова

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Представлені результати дослідження майбутніх фахівців денного і заочного відділень вищих навчальних закладів. Проведений порівняльний аналіз їх копінг-поведінки в ситуації поєднання роботи і навчання. З'ясовані особливості прояву копінг-стратегій майбутніх фахівців.

Ключові слова: копінг-поведінка, ефективність.

Постановка проблеми. Дана стаття продовжує серію робіт, присвячених вивченню психології совладаючої або копінг-поведінки [4]. На сучасному етапі майбутні фахівці є однією з найбільш незахищених шарів населення. Поширеною є практика, коли вони намагаються суміщати навчання з роботою, не обмежуючись нерегулярними заробітками і виходячи на повний робочий день, для чого вони вимушені переходити з денних відділень на заочні.

Аналіз прибутків й витрат майбутніх фахівців, що навчаються на денних і заочних формах показав, що як вчора, так і сьогодні студенти денного відділення економічно неспроможні, вони не можуть самостійно забезпечити своє матеріальне існування. Традиційно утримання студента денного відділення лягало на плечі держави та батьківської сім'ї (у різному співвідношенні залежно від епохи, освітньої політики держави і від рівня забезпеченості сім'ї). Сьогодні частка витрат часто покривається за рахунок заробітків самого майбутнього фахівця. Можна сказати, що працюючий студент певною мірою компенсує недостатню фінансову підтримку держави й дозволяє економити батьківський бюджет [1].

За даними деяких авторів [1], вторинна зайнятість декілька знижує успішність працюючих студентів, хоча такий зв'язок неочевидний, оскільки неможливо одержати інформацію про те, як би вчилися працюючі студенти, якби вони не працювали. З психологічної точки зору загальна проблема студентів, особливо заочників, що суміщають

роботу та навчання — це втота, брак часу на те, щоб концентруватися на предметі, що вивчається [3].

Нами були розглянуті питання подолання важких життєвих ситуацій майбутніми фахівцями в контексті теорії совладаючої (копінг) поведінки. Психологічне призначення копінга полягає у тому, щоб якнайкраще адаптувати людину до вимог ситуації, дозволяючи їй оволодіти нею, ослабити або пом'якшити ці вимоги, постаратися уникнути або звикнути до них і таким чином погасити стресову дію ситуації. Тому, головне завдання копінга - забезпечення й підтримка благополуччя людини, фізичного і психічного здоров'я і задоволеності соціальними відносинами [2].

Нами була висунута гіпотеза, що майбутні фахівці, що володіють продуктивнішою копінг-поведінкою, здатні ефективніше справлятися з важкими життєвими ситуаціями шляхом поєднання роботи та навчання.

У дослідженні приймали участь майбутні фахівці вищих навчальних закладів міста Одеси. Першу групу склали 54 студенти останніх курсів денного відділення Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, з них 30 жінок і 24 чоловіки (середній вік – 22,6 років). Всі студенти не мали постійної роботи, а основу їх бюджету складали стипендія та допомога родичів. Підробітки були нерегулярними.

Другу групу склали 63 студенти заочних відділень, що працюють повний робочий день на підприємстві більше року, з них 23 чоловіки і 40 жінок (середній вік – 23,9 років). Основу їх бюджету складала зарплатня, яку вони оцінювали як достатньо високу.

Застосовувався опитувальник Ways of Coping Questionnaire (WOCQ) - один з найбільш відомих і популярних тестів для вивчення копінг-стратегій, створений американськими психологами Р.С. Лазарусом і С. Фолкманом. Дана методика для російськомовної вибірки була адаптована С.І. Хаїровою [5].

За допомогою U-критерію Мана-Уїтні (табл. 1) оцінювалася значущість відмінності показників методики WOCQ у групах майбутніх фахівців, які не працюють та які працюють. Даний непараметричний критерій був вибраний у зв'язку з тим, що у порівнюваних групах розподіл значень психологічних показників не є нормальним.

Таким чином, у не працюючих студентів у порівнянні з їх працюючими однолітками значно переважає використання таких стратегій

як конфронтація й уникнення. Отже, вони більш схильні робити агресивні зусилля у несприятливій ситуації, їх поведінка припускає певний ступінь ворожості й готовності до ризику. Також вони відносно частіше здійснюють зусилля, направлені на втечу, уникнення або відхід від проблеми, приймають бажане за дійсне.

У свою чергу у працюючих студентів значущо домінують такі копінг-стратегії, як побудова плану дій і позитивна переоцінка. Дана тенденція указує, що вони вважають за краще у важких життєвих ситуаціях активніше здійснювати довільні, спеціально зроблені проблемно-сфокусовані зусилля за зміною ситуації, що включають аналітичний підхід до рішення проблеми. При цьому вони прагнуть сприймати важкі ситуації у позитивному ключі, концентруватися на розвитку власної особистості.

Таблиця 1

Значущість відмінностей у копінг-стратегіях між працюючими і не працюючими студентами

Шкали WOCQ	Групи обстежуваних			
	Що не працюють		Що працюють	
	Середнє	Стандартна помилка	Середнє	Стандартна помилка
Конфронтація	0,133*	0,058	0,104	0,034
Дистанціювання	0,109	0,063	0,120	0,054
Самоконтроль	0,146	0,040	0,154	0,031
Пошук соціальної підтримки	0,118	0,045	0,117	0,048
Відповідальність	0,110	0,047	0,099	0,048
Уникнення/відхід	0,074*	0,054	0,055	0,043
Побудова плану дій	0,162	0,037	0,176*	0,040
Позитивна переоцінка	0,145	0,051	0,176**	0,045

Примітка 1: * - рівень значущості $p < 0,05$ ** - $p < 0,01$.

Узагальнюючи одержані дані можна констатувати, що працюючі студенти прагнуть використовувати конструктивніші шляхи адаптації у відношенні до важких ситуацій, пов'язаних зі зміною й отриманням позитивного досвіду, тоді як їх однолітки, що навчаються у Вузів, стикаючись з труднощами, вважають за краще уникати їх або йдуть на конфлікти. На наш погляд, особистості з продуктивнішими копінг-стратегіями схильні активніше реалізовувати себе у соціальному середовищі і протидіяти труднощам.

Таблиця 2

Кореляційні взаємозв'язки між показниками методики WOCQ

Шкали WOCQ	Конфронтація (1)	Дистанціювання (2)	Самоконтроль (3)	Пошук соціальної підтримки (4)	Ухвалення відповідальності (5)	Уникнення/Відхід (6)	Побудова плану дій (7)	Позитивна переоцінка (8)
1	1	-0,239	-0,133	-0,107	-0,322**	-0,121	0,175	0,063
2	-0,008	1	-0,029	0,283*	-0,134	0,048	-0,261*	-0,379**
3	-0,159	-0,008	1	-0,203	-0,208	-0,290*	0,033	0,135
4	-0,151	-0,417**	-0,05	1	-0,204	0,14	-0,203	-0,250*
5	-0,182	-0,430**	-0,265	-0,039	1	0,084	-0,247	-0,146
6	-0,269*	0,043	-0,336*	-0,094	0,075	1	-0,529**	-0,499**
7	-0,071	-0,312*	0,329*	-0,056	-0,077	-0,425**	1	0,262*
8	-0,336*	-0,319*	-0,169	0,028	0,033	-0,171	0,067	1

Примітка 1. У правій верхній частині представлені інтеркореляції у групі працюючих студентів, у лівій нижній частині – у групі не працюючих студентів.

Примітка 2. * - рівень значущості $p < 0,05$ ** - $p < 0,01$.

У таблиці 2 представлені результати кореляційного аналізу показників методики WOCQ. Розглянемо тільки ті значущі кореляційні взаємозв'язки які розрізняються. Так, у не працюючих студентів шкала «Конфронтація» значущо і негативно пов'язана зі шкалами «Уникнення/Відхід» і «Позитивна переоцінка». Таким чином, для даного контингенту альтернативою конфронтуючій поведінці є або відхід від

проблем, або концентрація на особистісному зростанні й позитивному сенсі ситуації. Отже, у не працюючих студентів агресивні стратегії сприймаються як активний шлях рішення складних ситуацій. У свою чергу у тих, що працюють, конфронтуюча поведінка (про що говорить значущий негативний зв'язок між шкалами «Конфронтація» і «Ухвалення відповідальності») є способом відходу від визнання власної ролі у ситуації з відповідними спробами виправити положення. Для студентів таким є дистанціювання (значущість негативного зв'язку між шкалами «Дистанціювання» й «Ухвалення відповідальності»).

У групі не працюючих студентів шкала «Самоконтроль» позитивно і значущо корелювала зі шкалою «Побудова плану дій». Позитивний взаємозв'язок цих двох продуктивних копінг-стратегій вказує на їх синергетичну роль у процесі подолання важких ситуацій у даній вибірці. Аналогічна синергія спостерігається у працюючих студентів відносно стратегій «Побудова плану дій» і «Позитивна переоцінка». Також, на важливу роль позитивної переоцінки, як достатньо продуктивна адаптаційна стратегія працюючих студентів на відміну від непрацюючих, указують її негативні значущі кореляції з такими відносно непродуктивними стратегіями як «Пошук соціальної підтримки» і «Уникнення/відхід».

Для комплексного вивчення одержаних даних використовувалася ієрархічний кластерний аналіз у групах обстежуваних. Аналіз проводився за методом Варда. При цьому, мірою відстані був вибраний квадрат евклідової відстані. Результати кластеризації графічно представлені у вигляді дендрограм на рис. 1-2.

Інтерпретуючи дерево кластерів у групі не працюючих студентів можна звернути увагу на те, що початкове розділення дерева формує два кластери – у нижній потрапляють дві копінг-стратегії: дистанціювання й уникнення/відхід (найменш конструктивні стратегії). У верхній – інші. Таким чином, ми бачимо, що вибір стратегій відбувається або на користь очевидно непродуктивних, або дозволяючих тим або іншим способом адаптуватися в ситуації. Потім, від верхнього кластера відділяється стратегія «Конфронтації», що підкреслює її значущість і достатню відособленість у патерні поведінки не працюючих студентів.

У свою чергу у працюючих студентів початкове розділення дерева кластерів також формує два кластери, але декілька інших: верхній утворюють достатньо продуктивні стратегії «Побудова плану дій», «Позитивна переоцінка», «Самоконтроль», дуже тісно пов'язані один з одним. Нижній кластер утворює решта стратегій, які є менш продуктивними. Очевидно, що ефективно упоралося з важкими ситуаціями у даній групі має свої обкреслені межі за використовуваними стратегіями і виступає як альтернатива малопродуктивній совладаючої поведінці.

Також можна звернути увагу на те, що якщо у разі працюючих студентів є чітке розділення на два кластери, які знаходяться на значній відстані один від одного, то у разі не працюючих студентів, дане розділення не є таким чітким, що свідчить про те, що у цих студентів не має ясного розуміння власної поведінки у проблемних ситуаціях.

Висновки. Дослідження структури копінг-поведінки майбутніх фахівців – студентів денних і заочних відділень, показало, що у не працюючих студентів не має ясного розуміння власної поведінки у важких життєвих ситуаціях. Очевидно, що ефективно впоралося з важкими ситуаціями у групі працюючих студентів має свої обкреслені межі за використовуваними стратегіями і виступає як альтернатива малопродуктивній совладаючої поведінці.

Перспективами подальших досліджень є вивчення особливості прояву копінг-стратегій особистості у важких життєвих ситуаціях, пов'язаних із періодом професійного самовизначення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вознесенская Е. Д., Константиновский Д. Л., Чередниченко Г. А. «Кончить курс и место достать»: Исследование вторичной занятости студентов. Социологический журнал, 2001, 3.
2. Нартова-Бочавер С.К. "Coping behavior" в системе понятий личности // Психологический журнал. – Т. 18, № 5 - 1997, - С. 20– 30.
3. Пирогова И.В. Должен ли профессор экономического вуза быть психологом? Платное образование №10 (36), октябрь 2005 г. С. 52-53.
4. Родина Н.В. Глубинно-психологические детерминанты копинг-поведения менеджеров среднего звена в кризисных ситуациях // «Наука і освіта». – 2006. - №5-6. – С.81-85
5. Хаирова С.И. К созданию адаптированного варианта методики WOCQ // Практична психологія та соціальна робота. – 2003, №1. – С. 9–16.